

Tercera addenda de monedes catalanes locals

M. CRUSAFONT I SABATER

Novament, la constant afloració de nous tipus, varietats i exemplars coneguts, però que deixen d'ésser únics, ens han impulsat a redactar una nova aportació al tema de la moneda local. Ho aprofitarem, també, per fer algunes precisions sobre temes ja tractats i per assenyalar novetats publicades per altres estudiosos. Com en les altres ocasions, farem els comentaris seguint l'ordre alfabètic dels noms de les poblacions emissores.¹

Abans d'entrar, però, en el comentari de les novetats de cada població cal que fem algunes consideracions de tipus general.

Botet i Sisó, que només va conèixer les concessions d'Alfons III i que va interpretar erròniament les de Jaume II a Camarasa i Cubells, va creure que l'origen dels amonedaments locals es trobava exclusivament al comtat d'Urgell. Deduïa, per tant, que les concessions d'Alfons no les donava com a rei sinó com a comte d'Urgell. No s'adonà, però, que això era impossible almenys en un cas, el de la vila d'Almenar, que era de domini reial.² Per tant, i amb les noves interpretacions que vàrem proposar per a l'esmentada concessió de Jaume II tenim, entre finals del segle XIII i començaments del XIV, un total de vuit poblacions on s'hi han concedit drets d'emissió, de les quals n'hi ha quatre que són de domini reial (Almenar, Camarasa, Cubells i Lleida) i quatre que pertanyen al comtat d'Urgell (Àger, Agramunt, Balaguer i Ponts). Sembla, però, que hi ha una diferència en l'actuació

1. Al llarg d'aquest treball ens anirem referint al nostre llibre sobre la moneda local, M. CRUSAFONT, *La moneda catalana local*, Barcelona, 1990, i a les dues addicions que hem publicat després: M. CRUSAFONT, «Acreixements a la moneda catalana local», *Acta Numismàtica*, núm. 24, 1994, p. 141-174, i «Segona addició de monedes catalanes locals», *Acta Numismàtica*, núm. 27, 1977, p. 71-110. No repetirem ja la referència en cada cas, sinó únicament el núm. de la peça i el lloc de publicació (llibre o *Acta*, núm. 24 o 27).

2. Totes les referències que anirem fent de BOTET seran per a la seva obra *Les monedes catalanes* i, en concret, del seu volum II, Barcelona, 1908. Les llicències d'Alfons III són a la pàgina 104, les de Jaume II a les pàgines 91 i 92, i l'apartat de la moneda local a les pàgines 263-268 (pugeses) i 350-386 (altres monedes locals).

del rei Jaume II i els comtes d'Urgell. Jaume II concedí els drets de Camarasa, Cubells i Lleida als municipis, mentre que Ermengol X i després Alfons III els concedí a particulars, fins i tot en el cas d'Almenar, que era una vila reial. Això sembla indicar que els sobirans consideraven preferible deixar la moneda local en mans dels consells municipals i no pas en mans particulars. Si aquesta era la seva política habitual, resulta més fàcil d'entendre que en el futur les concessions particulars esdevinguessin municipals: els sobirans ho devien afavorir i, naturalment, els pobles ho devien preferir.

Ja varem comentar a *La moneda catalana local* que les arque del darrer comte Ermengol X es trobaven tan eixutes com les d'Alfons III i que ambdós havien hagut de refiar-se de préstecs de petits senyors dels seus dominis. La contrapartida havia estat donar les concessions de moneda local. Això pot ajudar a explicar que en aquest cas Alfons III es comportés més aviat com a comte d'Urgell que com a sobirà.³

Hi ha una altra qüestió que val la pena comentar. En els darrers temps hi ha hagut dues descobertes que ajuden a ressituar el paper dels amonedaments locals en relació als comtes d'Urgell. D'una banda, l'aparició dels ploms de la comtessa consort Beatriu de Cardona, primera muller de Pere I d'Urgell (1374-1408). Aquestes peces degueren ésser batudes a Agramunt ja que porten al revers el tipus i les llegendes del diner comtal del primer tipus del comte Pere.⁴ D'altra banda la descoberta, també prop d'Agramunt, d'un motlle amb els tipus de les pugeses incuses amb la llegenda COMS, probable primera fabricació de la sèrie de la comtessa Teresa d'Entença, i del qual es parla en aquesta mateixa *Acta Numismàtica*. Les emissions de les dues comtesses adquireixen un caràcter molt més apropiat al numerari comtal més que no pas local. Serien peces divisionàries i fiduciàries relatives a la moneda del comtat d'Urgell. Això implicaria també la relativa difusió de les pugeses regulars de Teresa d'Entença, per bé que el gruix de la seva fabricació cal suposar situada a Balaguer.

De tota manera, també cal observar que la concessió feta a Ramon Porcell per batre a Ponts, comprenia el dret de donar-li curs a tot el comtat d'Urgell i al vescomtat d'Àger, és a dir, en tots els dominis dels comtes d'Urgell. En aquest sentit, era gairebé del mateix caràcter que les emissions de les comtesses, però en aquest cas en mans d'un particular.

Aquestes imbricacions no volen pas dir que l'amonedament comtal i el local s'acabessin per confondre. De fet, la moneda comtal va continuar fins als inicis

3. A *La moneda catalana local* ja varem aportar dades de préstecs fets a Alfons III per alguns dels receptors de concessions.

4. La publicàrem com a incerta (núm. 2329) a *La moneda...*, i la varem atribuir a M. CRUSAFONT, «Nova moneda amb heràldica cardonina», *XXXIX Assemblea Intercomarcal d'estudiosos*, Cardona, 1994, editat Cardona 1997, vol. I, p. 277-281. La recull també Anna M. BALAGUER a *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona, 1999, núm. 142, p. 490.

del XV, és a dir, almenys fins a la mort del comte Pere (1408). El batiment de les monedes comtals es féu de billó, és a dir, amb valor intrínsec i per tant de característiques ben diferents que els amonedaments locals que eren fiduciaris i, en general, obligatòriament canviabls en moneda de curs general, és a dir, en moneda-valor. Però sí que hi ha un amonedament paral·lel, el de les dues comtesses, que tot i ésser d'emanació comtal és també fiduciari, malgrat que se li assigni probablement el valor d'una puges a o quart de diner. I és curiós observar que en el cas d'Agramunt s'alternen amonedaments comtals, fiduciaris i amonedaments fiduciaris en mans de particulars:

1331	Concessió a Pere Ferrer
1363/1371	Emissions de Beatriu de Cardona
post 1371	Emissions municipals

Les fronteres són, doncs, poc clares en aquest inici en el qual hi ha amonedaments municipals i d'altres de senyorials que tant poden ésser en mans de petits senyors com dels mateixos comtes o de les comtesses.

És possible que la bordura d'escac en les peces d'Arnau de Cervera, fetes a Balaguer, i en les de Pere Ferrer, fetes a Agramunt, vulguin indicar aquest àmbit ampli de circulació en el comtat, tot i que això ens falla, en canvi, en el cas de Ponts.

En qualsevol cas, es tracta d'una breu etapa d'amonedaments senyorials i aviat tots els amonedaments fiduciaris es convertiran en municipals i pròpiament d'àmbit local des del punt de vista legal.

AGRAMUNT

Ha aparegut una nova incusa que sembla atribuïble a Agramunt:

Incusa de llautó

a/(anepigràfic). Puig cim de llir amb doble orla de punts grossos.
Pes: 0,55 g Ø: 17 mm Làmina núm. 1 Inèdita

La peça té parentiu amb la que hem atribuït a Pere Ferrer, ja que té igualment el puig cim de llir presidint el camp i una àmplia bordura, encara que en aquest cas no és d'escac sinó una doble sèrie de grossos punts. La peça fou trobada a Agramunt i això en reforça també l'atribució.

També hem pogut estudiar dos nous exemplars de la incusa que vàrem publicar a l'*Acta*, núm. 24, i amb el núm. 2 de la làmina de la pàgina 145. Es tracta també d'una incusa de factura molt maldestra que té en el camp el puig cimat de llir i al voltant unes lletres que nosaltres vàrem interpretar (G) REM. La peça que vàrem descriure era de conservació força deficient.

A la làmina: podem veure els dos nous exemplars: núm. 2 a mida real i núm. 3 a mida real i ampliat al doble (pes 0,5 g). La núm. 3 és d'una conservació excel·lent i això permet observar que el signe que hi ha a l'esquerra del puig cimat de llir i que nosaltres vàrem prendre per una E gòtica allargassada és en realitat el triple card dels Cardona. En aquesta peça, en concret, s'hi aprecien bé les arrels. Les lletres restants són AGRM en lectura exterior i començant sota el puig. Hom pot observar que les A són encara gòtiques, però de transició, amb el travessar apuntat i barra sobre la punta. Les M són llatines, a diferència del primer exemplar.

Es pot reafirmar, doncs, l'atribució a Agramunt així com la cronologia del segle XVI que li vàrem suposar, però la presència del triple card dels Cardona ens permet precisar que ha de correspondre al període 1543-1581, igualment com la núm. 1 que vàrem descriure a l'*Acta* núm. 24 i que també porta el triple card. Aquesta darrera és, però, molt diferent: el card és a la dreta i la llegenda, que discorre per dalt, diu, en la part visible: ..RMVNT.

També han aparegut, sempre a Agramunt, tres exemplars més de la incusa amb estrella que vàrem descriure també a l'*Acta*, núm. 24, amb el núm. 7 (làmina, p. 153). Això confirma el seu origen agramuntí. La seva factura i tipologia fa molt probable que es tracti d'una de les documentades pel·lofes d'aquesta població.

A la làmina i amb el núm. 4 reproduïm, a mida real, un d'aquests nous exemplars, que pesa 0,4 g i té un diàmetre de 16 mm.

AIGUAVIVA DE BERGANTES

En el nostre darrer treball sobre aquest tema vàrem publicar, per primer cop, una incusa quadrada amb un puig cimat de llir que tenia al davant un lleó rampant. Anunciàvem llavors que hi havia un segon exemplar i que el seu possessor interpretava el puig com una campana i pensava en una atribució a la Poble de Segur. Ja vàrem explicar els inconvenients d'aquesta atribució, però tampoc no podíem desmentir-la perquè ignoràvem llavors el lloc exacte de procedència de les peces, tot i que sabíem que havien aparegut a l'àrea lleidatana. Ara sabem que el segon exemplar, que reproduïm a la làmina (núm. 5), fou trobat a Puigverd de Lleida, molt a prop, doncs, de la mateixa ciutat de Lleida. Tot i que Aiguaviva de Bergantes és gairebé tan lluny de Lleida com la Poble de Segur, sembla clar que els pobles de la Franja que varen emetre (Fraga i Mequinença, per exemple), ho varen fer seguint l'exemple de Lleida i que la capital podria ésser un poderós pol d'a-

1

2

3

4

5

6

X2

7

X2

X2

X2

8

X2

X2

9

10

tracció. D'altra banda, cal dir que el llinatge Aiguaviva, per bé que als tractats d'heràldica els atribueixen només el puig cimat de llir, hi ha un segell de Ferran de Sagarra, el núm. 1888 de Joan d'Ayguaviva, datable el 1597, que porta els mateixos elements, és a dir, el puig cimat i el lleó rampant.⁵ Garma situa els Ayguaviva al Penedès, on hi ha un llogarret d'aquest nom al municipi de Montmell (Baix Penedès),⁶ però encara que el llinatge no s'hagi originat a Aiguaviva de Bergantes, sí que és possible que un mateix nom hagi generat heràldiques semblants. D'altra banda, Riquer ja diu que els puig cimats de llir, que ell, molt a la francesa, denomina «mont floré», tenen sovint forma de campana en el seu cos inferior. El triple brot de dalt, ben visible en ambdues peces, ens diu, però, que es tracta de puig cimats de llir, com en el cas de l'heràldica de Joan d'Ayguaviva o Aiguaviva.⁷ Per tant, pensem que el lloc de troballa i aquest segell ajuden a l'atribució que havíem proposat, sens arribar, ni de bon tros, a la seguretat. Encara un tercer exemplar (làmina núm. 6, sense pes, mides 14 × 14) ha estat trobat a Maials, força més al sud de Lleida i més a prop, doncs, d'Aiguaviva.

ALMENAR

Una de les peces més interessants que podrem presentar en aquesta ocasió és un nou tipus d'incusa d'Almenar. Vegem-ne la descripció:

Incusa de llautó

a/(anepigràfic). En el camp una ala i una creu pometejada amb peu, tot voltat d'una orla de punts.

Pes: 0,39 g Ø: 16 mm Làmina núm. 7 Inèdita

Es tracta d'una peça ben poc explícita i hauria estat ben difícil d'atribuir, si no haguéssim pogut estudiar abans l'altra incusa d'Almenar, que porta igualment la creu i l'ala amb l'afegit d'una llegenda —S. ALMENAR: V. Cal tenir present que són moltes les viles que comencen per AL i que tenen a l'escut una ala com a signe parlant. L'afegit d'una creu tampoc ens aporta dades útils.

Cal advertir que no som pas davant d'una incusa semblant a la ja coneguda, però retallada arran de la llegenda. Efectivament, la peça que ara presentem té un diàmetre fins i tot un xic més gran que l'anterior, tot i no tenir llegenda. D'altra

5. Ferran de SAGARRA, *Sigil·lografia catalana*. Barcelona, 1922.

6. Xavier de GARMA, *Adarga catalana*, reeditat amb el títol *Arte heràldica* a Barcelona, l'any 1967. Vegeu la pàgina 268 d'aquesta edició.

7. MARTÍ DE RIQUER, *Heràldica catalana*, Barcelona, 1983.

banda, el dibuix és bastant diferent, encara que contingui els mateixos elements: la creu era abans patent i ara és pometejada i l'ala té la serra al costat contrari i una base, de dibuix més gran i complex. Som, per tant, davant d'una incusa que porta els mateixos elements heràldics que l'altra, però sense llegenda, un fet que ja hem trobat en altres llocs com ara Montblanc, Organyà, Agramunt, Solsona, Balaguer, etc.

En el cas d'aquestes darreres poblacions, en general, es pot demostrar que el tipus més antic és l'anepigràfic, i el més modern, el que porta llegenda, sobretot per comparació amb els segells emprats pel municipi. En aquest cas no disposem de segells antics. Sagarra no en porta cap i l'únic que coneixem és els que reproduceix Ceferí Rocafort.⁸ Es tracta d'un escut amb armes catalanes ornades, ben justificat per haver estat Almenar vila reial, però que no aporta cap element propi de la població. És probablement per això que Bassa hi afegeix una A al damunt, solució que tampoc sembla gaire encertada.⁹

Naturalment, les monedes ara aparegudes aporten elements heràldics propis, l'ala i la creu, de manera que l'escut d'Almenar creiem que s'hauria de formar amb la creu i l'ala a la part de dalt i les armes catalanes a baix i així tindria els elements propis i els de vila reial, tot plegat sorgint d'un document històric indubtable.

Pel que fa a la prioritat cronològica entre les dues peces, resulta difícil pronunciar-se amb seguretat. Si atenem al que succeeix en altres poblacions hauriem de pensar que l'anepigràfica és més antiga. També ho fa creure el dibuix de l'ala: si resseguim els segells de Sagarra veurem que el dibuix d'aquesta apareix en els segells més antics. De tota manera no es pot afirmar amb seguretat.

Ja vàrem indicar que la Y o la V, que apareix al final de la llegenda del tipus que ja es coneixia abans, podria ésser una al·lusió al jurisperit Vidal que fou el beneficiari de l'autorització per fer monedes donada l'any 1328 per Alfons III. En aquesta concessió el sobirà féu constar que ja d'altres, abans que Vidal, havien tingut també concessions semblants. Com que Alfons III va començar a regnar el 1327, el més probable és que la major part d'aquestes concessions anteriors les hagués donat el rei Jaume II (1291-1327). Almenar fou vila reial durant el regiment d'aquest sobirà i no va perdre aquesta condició fins que el rei Pere III la va cedir a Pere de Carcassona, prohom de Lleida vers el 1365.¹⁰ És segur que aquesta cessió fou protestada i finalment Almenar tornà al domini reial, però en desco-neixem el procés exacte. En qualsevol cas, el que ara ens interessa és que era reial amb Jaume II. Si la nostra peça és anterior a la coneguda i probable de Vidal, el

8. Ceferí ROCAFORT, «La província de Lleida», dins la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per F. Carreras Candi, Barcelona, sense data, però de principis del s. XX.

9. Manuel BASSA, *Els escuts heràldics dels pobles de Catalunya*, Barcelona, 1967.

10. Vegeu l'apartat introductori a Almenar al nostre llibre *La moneda*..

més segur és que respongué a alguna concessió de Jaume II a favor d'un beneficiari que ara desconeixem. Com que la menció més antiga que tenim de les puges de Lleida és del 1299 i es tracta de la menció més reculada de la moneda local, no és pas impossible que el tipus que presentem sigui encara més antic i marqui l'inici de la moneda local a Catalunya.

ARBECA

En temps de Botet només es coneixien els senyals d'Arbeca fets d'aram i a dues cares. Fa uns anys varen anar apareixent altres senyals que semblen partir dels mateixos encunys o, si més no, dels mateixos tipus, però que són o bé incusos de llautó o bé fets de plom. Dins la sèrie dels ploms ja vàrem descriure la varietat ocell/T, núm. 1027 del nostre catàleg i l'ocell/triple card a l'ampliació de l'*Acta*, núm. 27. Ara podrem descriure i reproduir un exemplar singular amb card/card:

Senyal de plom

a/ Indicis de llegenda a dalt. Triple card

r/ No s'aprecia llegenda. Triple card, potser més esquemàtic

Pes: — g Ø: 16 mm Làmina núm. 8 Inèdit

L'anvers correspon, clarament, al triple card corresponent als senyals amb llegenda, Crus-1028. El revers, de més mal interpretar, bé podria ésser d'algun dels senyals anepigràfics del tipus Crus-1023 o 1024.

En qualsevol cas, es va confirmant que les emissions es van anar produint a Arbeca aprofitant uns encunys inicials i que es batia a dues cares i de plom o de llautó prim i amb un sol encuny en funció del material que es podia obtenir. En aquest sentit, no sembla que es pugui establir una seriació cronològica segons el material emprat. Recordem que hi ha també el cas d'Agramunt, on s'alternen peces incuses i d'altres d'encunyades a dues cares i que el tipus és modern (Crus-1010) sol aparèixer encunyat a dues cares i d'aram, però a voltes també de llautó i emprant únicament l'encuny de l'anvers (Crus-1011).

BALAGUER

Tenim dues novetats pel que fa a Balaguer. D'una banda, una incusa rodona amb el cervol de l'emissió d'Arnau de Cervera on s'aprecia, tant pel dibuix del

cérvol com per la bordura d'escac, que és de diferent encuny que les núm. 16 i 17 que vàrem publicar a l'*Acta* núm. 24. La nova peça té un diàmetre de 18 mm i no disposem del pes. La reproduïm a mida real a la làmina amb el núm. 9. Es tracta del tercer encuny conegut amb el tipus del cérvol mirant a l'esquerra i de forma rodona.

L'altra novetat és un senyal de plom semblant a un altre d'aram que va publicar Gabriel Villaronga. Vegem-ne la descripció:

Senyal de plom

a/ Escut de Balaguer coronat entre B—A, la A gòtica quadrada.

r/ —BA—LA—GA—RI— Creu que talla la llegenda amb una B al centre i anells i grups de tres punts alternant als espais.

Pes: 1,7 g Ø: 16 mm Làmina núm. 10 Inèdit

La peça és de diferents encunys en relació a la que va publicar Villaronga¹¹. Aquest fet és fàcilment verificable observant, per exemple, que les A d'aquesta peça són quadrades tant a l'anvers com al revers, mentre que a la peça esmentada eren afuades. D'altra banda, aquesta peça permet conèixer la llegenda completa del revers, BALAGARI. A l'exemplar d'aram no s'hi podia llegir la darretera lletra.

Es tracta de la cinquena varietat de senyals balaguerins de plom amb les armes de la ciutat partides en sautor, i el sisè tipus si hi afegim el d'aram que és molt semblant a aquest. Tot plegat fa pensar en unes emissions freqüents i en la voluntat de canviar d'encunys, o almenys un dels encunys a cada emissió. Aquests canvis es podrien deure a la necessitat de defensar-se de les falsificacions.

BELLPUIG

En el nostre llibre sobre la moneda local ja vàrem demostrar que els pretesos senyals de Cardona eren, en realitat, de Bellpuig i en les dues addenda hem anat donant a conèixer un ampli conjunt de nous senyals atribuïbles a aquesta població.

L'any 2001, Jaume Torres va publicar un llibre que va titular *Les monedes de la Baronia de Bellpuig*.¹² El seu autor, una persona molt amable i un entusiasta del

11. G. VILLARONGA, «Senyal inèdit de Balaguer», *Cercle* 2, Barcelona, 1988, p. 61-62.

12. Bellpuig, 2001.

seu poble, ja me n'havia mostrat l'original fa temps i havíem tingut ocasió de comentar-lo. L'aplec de material és veritablement important i valia la pena donar-lo a conèixer. Tota la resta, però, resulta difícilment acceptable començant pel títol del llibre. Efectivament, les monedes de Bellpuig no són dels barons sinó d'emanació municipal, com ho demostra l'àmplia documentació que publicà al seu dia Josep Maria Llobet i Portella.¹³ D'altra banda, l'emblema del triple puig cimat de creu apareix als segells municipals com li ho vàrem mostrar al seu dia a l'autor¹⁴. Val a dir, però, que Jaume Torres va a la seva i no escolta ningú, de manera que ni la sistemàtica del catàleg ni l'aparell justificatiu ni, sobretot, la interpretació tenen consistència. No cal dir que en aquest context hauria estat difícil que hagués tingut en compte els treballs anteriors, de manera que tot el material que publica, o gairebé tot, manca de referències. Les monedes ara són diners, ara senyals, ara pugeses, ara ardots i alguns dels tipus poden ésser tant de Bellpuig com de qualsevol altre lloc. Davant d'aquest panorama ens ha semblat que podria ésser útil assajar de desbrossar el camí i assenyalar quines peces poden, al nostre criteri, atribuir-se a Bellpuig i quines són incertes. D'altra banda, entre les de Bellpuig, indicar les que són ja conegudes i les que són inèdites. Partirem de la numeració del llibre de Jaume Torres i anirem fent els comentaris:

1. Tenim, de fa temps, la fotografia d'un dels exemplars que publica i, al nostre entendre, no és un senyal sinó un ornament de vestit. És massa gruixut.
2. És efectivament inèdita i també tenim la fotografia que ens en donà un anterior posseïdor. La reproduïm a la làmina amb el núm. 11. Té a l'anvers un puig cimat de creu i un triple card al revers. És de plom, el diàmetre és de 16 mm i no en tenim el pes, encara que Torres diu que pesa 1,9 g.
3. És inèdita. Porta triple card i bandes horitzontals en caps partits verticalment. És incusa. L'autor diu que les bandes són Anglesola, però després n'inclou una altra amb bandes ondulades i també l'atribueix als mateixos Anglesola. És, doncs, un cas dubtós.
4. Totes les d'aquest grup són en molt mal estat. Les fotografies són, com en tot el catàleg, francament deficients. Sembla que hi ha el puig cimat de creu i el triple card en el mateix camp. És incusa i podria ésser de Bellpuig, si la descripció és bona.
- 5, 6 i 7. Incuses en mal estat amb una mata espinosa. Cal considerar-les incertes i alguna podria ésser del tipus 10.

13. «Les monedes de Bellpuig d'Urgell», *Acta Numismàtica*, núm. VII, Barcelona, 1977, p. 225-238. Això no treu que les monedes del municipi poguessin tenir com a àrea de circulació el territori de la baronia.

14. Segells 960 i 961 a l'obra de F. de Sagarra, ja mencionada.

11

X2

12

X2

13

17

X2

14

15

X2

16

18

X2

19

20

8. És la nostra incerta Crus-2324.1 i 2324.2. Té un cert parentiu amb les de Bellpuig, però no es pot assegurar.
9. És la nostra 15, publicada a l'*Acta*, núm. 27.
10. És la nostra 8 i 9 de l'*Acta*, núm. 27.
- 11, 12. Són les nostres 11 i 12 de l'*Acta*, núm. 27.
- 13, 14 i 15. Hi ha una espècie de mata, element totalment insuficient per atribuir-la a Bellpuig. També podrien ésser falsificacions.
- 16.1. És la nostra Crus-1387.
- 16.2 i 16.4. És la nostra 14 de l'*Acta*, núm. 27, Crus-1388 (dibuix de Botet).
- 16.5 i 16.6. Híbrid inèdit amb card fals/triple puig amb BELPVG.
- 17 i 18. Són les nostres incertes 37 i 38 de l'*Acta*, núm. 27. Porten una espècie de triple mata o card.
- 19, 22.4, 28 a 33 i 37. Amb petites variants i repicats, totes responen al tipus Crus-1389.
21. Hi ha també una mata. Cal considerar-la incerta.
- 22 i 23. És la nostra Crus-1386.
- 23.4. Amb doble contramarca, és la nostra Crus-1391.
- 23.1. Incusa, és la nostra Crus-1390.
- 23.1. Dins el grup de les contramarques sobre el tipus Crus-1390 i 1391, diu l'autor que a més de les de doble contramarca n'hi ha amb una contramarca i amb tres. Aquesta seria amb una. Nosaltres sempre les hem vist amb dues, però, certament és possible que l'autor tingui raó. Les fotos no permeten assegurar-ho.
- 26, 27 i 38. Són del tipus Crus-1392, amb varietats de dibuix. És possible que també sigui d'aquest tipus la 55.1.
- 34 i 36. S'apropa molt a la Botet-507, que nosaltres vàrem publicar (Crus-1395) emprant el mateix dibuix.
- 38.5. Es tracta de la nostra 19 i 20 d'*Acta*, núm. 24, batuda sobre un dinar de Vic.
- 39-42. Sisens de la Guerra dels Segadors que queden fora de tema.
- 43 i 44. Correspon als nostres Crus-1393 i 1394.
45. És la nostra 21 de l'*Acta*, núm. 24.
51. És un dels tipus que atribuïm a Anglesola.
- 52 a 54 i 56. Són peces incertes que no es poden atribuir. La 55 ja hem dit que sembla del tipus Crus-1392.
57. Incerta, té l'aspecte d'ésser un gitó italià.

Comtat i debatut, doncs, les peces inèdites i clarament atribuïbles a Bellpuig són la 2, que reproduïm a la làmina amb el núm. 10, les 16.5 i 16.6, que és un híbrid inèdit que combina el card fals amb el tipus de la triple muntanya i llegenda BELPVG i els del grup 23, amb una o amb tres contramarques. Certament, algu-

nes de les que ens semblen incertes podrien ésser de Bellpuig si la reiteració de troballes ho demostrés. També cal tenir presents algunes variants menors, com ara el grup 38, peces que en lloc d'haver estat batudes sobre diners de Vic ho són sobre sisens o altres detalls que la mala qualitat de les fotografies ens pot haver fet passat per alt.

BLANES

A la darrera addenda vàrem comentar l'aparició d'un plom clarament atribuïble a Blanes i en donàrem les dades bàsiques, però no pas la fotografia que encara no teníem. La donarem ara a la làmina i en reiterem les dades bàsiques de la descripció.

Senyal de plom

a/ (anepigràfic). Cabra passant, mirant a la dreta.

r/ Lletres BLA a sota d'un escut en cairó que conté una creu.

Pes: 1,75 g Ø: 12 mm Làmina núm. 12 Inèdit

Ja vàrem comentar que l'atribució és clara, tant per les lletres BLA, Blanes i l'escut de la creu com per la cabra de l'anvers, que correspon als Cabrera, senyors de Blanes. Ens manquen, però, notícies documentals d'aquestes emissions locals.

CERVERA

En aquest cas hem de fer una rectificació. Al nostre llibre sobre la moneda local hi vàrem afegir a darrer moment i en addenda un seguit de peces, entre elles uns ploms de Cervera amb cérvol i armes catalanes que vàrem descriure amb el núm. 2518, però sens poder afegir-hi la fotografia. A la primera addició de l'any 1994 a l'*Acta*, núm. 24, en vàrem descriure i fotografiar dos exemplars indicant que sempre apareixien trencats o amb un forat com si fossin producte d'una desmonetització i que el lloc de la troballa era Cervera. A la làmina i amb el núm. 13 hi reproduïm un nou exemplar complet on es veu que el forat correspon al pas del punt d'unió d'un segell o bolla de mercaderies. No és, doncs, una moneda local sinó una bolla de plom. Hem de dir, però, que la immensa majoria de les bolles tenen un passador molt més gruixut i que aquesta sembla una agulla gruixuda, cosa que no ens va fer comprendre bé la causa del forat o del trencat. Cal doncs eliminar aquesta peça com a moneda i passar-la al camp immens, interessant i comple-

tament inexplorat de les cauquilles o bolles que hom fixava a les mercaderies com a signe d'haver abonat un determinat impost, en aquest cas, probablement local de Cervera.

EIVISSA

La sèrie monetària d'Eivissa, molt poc documentada per Campaner,¹⁵ fou objecte d'un acurat i documentat estudi de Botet i Sisó, d'acord amb la documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.¹⁶ Fa uns anys nosaltres tornàrem a pouar en aquests documents i n'extraguèrem altres notícies inèdites.¹⁷ Conjugàrem aquesta recerca amb el buidatge dels quatre volums d'Isidor Macabich sobre Eivissa, que contenen una munió de notícies interessants.¹⁸ Sempre m'ha semblat, si més no curiós, que alguns historiadors es deleixin pels documents inèdits i s'oblidin dels documents publicats on hi dormen, molt sovint, gran quantitat de dades importants. També poguérem estudiar un important fons de monedes eivissenques i això ens va permetre identificar varietats i tipus nous.

Una de les novetats importants del nostre estudi fou la descoberta de les emissions de cinques en els anys 1808-1811, així com documentar-ne el contramarcats els anys 1818-1819 i la seva definitiva retirada, que no fou fins al 1887. Com que només coneixem un tipus de cinquena i és a nom de Carles II ens preguntàvem si hi havia emissions amb Carles II i amb Ferran VII o si tot el que coneixem és fet en el període 1808-1811. Darrerament, Xavier Sanahuja ha trobat en un altre lligall del mateix arxiu una notícia que confirma que es varen batre cinques amb Carles II. N'hi ha d'haver, per tant, dels dos períodes i el problema és fer-ne la separació, qüestió que el mateix Sanahuja deixa plantejada.¹⁹

Un cop hem vist darrerament el reiterat costum durant la Guerra dels Segadors de batre moneda amb data endarrerida, penso que la solució més clara és considerar del temps de Carles II la cinquena sense data i del temps de Ferran VII la que porta l'any 1686. Cal tenir present que, segons la documentació, en els anys 1685 i 1686 es varen batre gran quantitat de peces de sous a nom de Carles II i que no porten data. Per tant, les cinques que es devien batre en aquest mateix període i que en un informe apareixen en segon lloc: «Demas de esta moneda [els sous] se fabricó otra mas gruesa...» com a emissió de menys volada; també degueren ésser sense data. Es tracta de la cinquena Vidal-Quadras-9386 amb llegenda d'anvers +CAROLVS.II.HISP.REX

15. A. CAMPANER, *Numismática Balear*, Palma, 1879.

16. J. BOTET I SISÓ, «Notes numismàtiques. Monedes d'Ibiza» (1913-1914), ara fàcilment consultable a *Obra numismàtica esparxa i inèdita de Joaquim Botet i Sisó*, Barcelona, 1997, p. 369-390.

17. M. CRUSAFONT, «Las monedas de Ibiza desde Carlos I al 1887», *Gaceta Numismática*, 121, 1966, p. 11-36.

18. Isidoro MACABICH, *Historia de Ibiza*, Palma de Mallorca, 1966-1967, 4 v.

19. X. SANAHUJA, «Les misterioses cinques d'Eivissa de Carles II», *L'Ardit*, núm. 15, 2001, p. 26-30.

N: i, per tant, sense data, que és molt rara. En canvi, la que porta la llegenda +CAR.II.HISP.REX ANNO 1686, molt més abundant, seria la batuda els anys 1808-1811, quan s'empraren molts encunys nous i s'assolí un volum important. A nosaltres ens repugnava llavors aquesta solució, que sembla contradictòria, però cal pensar que la menció ANNO 1686, a part de voler, potser, desorientar, al·ludeix de fet a l'any en què es va donar l'autorització. Cal tenir també present que aquesta emissió es féu en plena Guerra del Francès (1808-1814) i que els impediments degueren ésser escassos. Mencionar l'any de la darrera concessió, potser no totalment completada al seu temps, podia ésser una mesura de cobertura legal de circumstàncies, però suficient, a causa de la situació d'emergència que es vivia.

Seria, per tant, de Carles II el núm. 11A del nostre catàleg en l'article de *Gaceta Numismática* mencionat abans, i del temps de Ferran VII els núms. 11 i 11.1, advertint que en la descripció del núm. 11 hi diu per error +CAROLVS a l'inici de la llegenda i hi ha de dir +CAR.

FRAGA

La sèrie local de Fraga es caracteritza per una gran variabilitat en les estampes de les seves incuses. Els dos tipus que vàrem publicar en primer lloc, Crus-1544 i 1545 ja mostraven un dibuix molt diferent i la varietat que vàrem donar a conèixer a l'*Acta*, núm. 24 (núm. 25, làmina, p. 165) no tenia res a veure amb les dues anteriors. Això mostra una gran quantitat d'encunys diferents i, com a conseqüència, unes emissions sostingudes i de llarga durada que serien gravades per persones diferents. De tota manera, tampoc no es pot descartar que alguns dels encunys siguin obra de falsari, cosa difícil de detectar en peces amb un dibuix tan senzill.

Darrerament han aparegut encara altres varietats amb lectures parcials i, fins i tot, sense llegenda. A la làmina i amb el núm. 14 reproduïm un nou tipus on hi ha una llegenda estafeta on podem identificar .. RAA, amb la primera A amb traveser a sobre. No disposem del pes i el diàmetre és de 15 mm. Amb el núm. 14 descrivim el següent exemplar sense llegenda:

Incusa de llautó

a/ (anepigràfic). Mata espinosa.

Pes: 0,62 g Ø: 16,5 mm Làmina núm. 15 Inèdita

L'atribuïm a Fraga pel parentiu amb altres arbres espinosos d'aquesta població, però no hi ha, en aquest cas, plena seguretat. Bé podria ésser que alguna població propera hagués imitat els senyals fragatins.

GRATALLOPS

A l'*Acta*, núm. 27, vàrem poder publicar un primer exemplar dels documentats senyals de Gratallops. L'atribució era immediata perquè el senyal en qüestió reproduceix gairebé exactament el dibuix del segell del municipi. De tota manera, sempre és un argument positiu que n'apareguin altres exemplars. A la làmina i amb el núm. 16 reproduïm un segon exemplar amb els mateixos tipus i, potser, fins i tot del mateix encuny. No ho podem assegurar perquè la peça és força mal-mesa i va aparèixer plegada. En voler-la adreçar s'hi ha produït una fractura en diagonal que acaba de dificultar l'apreciació dels detalls del dibuix. Pesa 0,35 g i el diàmetre és de 18 mm.

LLEIDA

Ha aparegut una nova varietat de pugesa del segon grup, és a dir, de les que tenen les lletres gòtiques amb un cert grau d'evolució o d'alteració. És molt semblant a les Crus-1742-1744, però amb canvi de posició a l'inici de la llegenda i una petita alteració de la llegenda.

Pugesa d'aram

a/ PUG.ESA.DEI.LDA. Separació dels grups de lletres per grups de quatre punts en creu. Lletres gòtiques però les A apuntades i amb travesser a dalt. Triple llir dins d'orla de punts.
 r/ (anepigràfic). Triple llir omplint el camp i orla de punts.
 Pes: 2,42 g Ø: 19 mm Làmina núm. 17 Inèdita

També hem vist uns diners de la Guerra dels Segadors a nom de Lluís que porten unes contramarques en forma de flor de llir. Les deixem en suspens en espera d'una justificació documental, però sembla clar que la flor de llir podria ésser una marca municipal de Lleida.

MONTBLANC

Novament podrem enriquir la sèrie monetària de Montblanc amb nous tipus i varietats. En primer lloc la incusa següent:

Incusa de llautó

a/ (anepigràfic). Puig cimat de llir sobre un camp amb armes catalanes, tot plegat dins d'una orla de punts. Contramarca d'una M gòtica o, més improbablement, una mitra o una corona.

Pes: 0,72 g Ø: 17 mm Làmina núm. 18 Inèdita

La peça base és del tipus de la nostra Crus-1877, però el dibuix és força diferent. El puig és molt més allargassat mentre que en la que coneixíem era molt més triangulat i la factura és bastant més descurada. Tampoc no s'hi aprecia la lletra M sobre el puig, no sabem si per desgast. El que és completament nou per a la numismàtica de Montblanc és la contramarca que, si com sembla, és una M gòtica, deu correspondre igualment a Montblanc. Probablement seria una contramarca d'autenticació semblant a les que coneixem d'altres poblacions i que es solia posar quan hi havia contaminació del circulant de monedes falses. L'hem intentat comparar amb la contramarca de Tremp, però no se'n pot dir res perquè en les dues peces d'aquesta població es veu molt malament i fins fa dubtar si a Tremp és també una M o bé un llir curt.

Ha aparegut també un nou tipus de plom, del qual hem pogut estudiar un exemplar sencer i un altre de partit per la meitat, com si es volgués obtenir un divisor meitat. Vegem-ne la descripció:

Senyal i meitat de senyal, de plom

a/ (anepigràfic). Puig cimat de llir sobre un camp d'armes catalanes.

r/ (anepigràfic). Puig cimat de llir omplint tot el camp.

Pes sencer: 7,28 g Meitat: 3,85 g Ø: 20 mm Làmina 19 i 20 Inèdits

Ni per l'anvers ni pel revers, les peces no semblen del mateix encuny i la factura és molt acurada. Tot fa pensar, doncs, que sigui una moneda local de Montblanc. Cal tenir present que l'anvers és pràcticament del mateix tipus que l'incusa Crus-1877, la qual reproduïx també un segell municipal de la població.

Amb aquestes noves incorporacions tenim ara quatre varietats diferents en incuses de llautó i dues en senyals de plom. Tot plegat sembla indicar que les emissions de Montblanc no foren pas fruit d'una o dues emissions puntuals, sinó que es degueren estendre en una àmplia cronologia.²⁰

20. En el còmput de les incuses de Montblanc cal tenir present la varietat inèdita que vàrem publicar a M. CRUSA-FONT, «Les monedes civils i eclesiàstiques de Montblanc», *Aplec de Treballs*, núm. 14, Montblanc, 1996, p. 79-88. Es tracta d'un tipus amb llegenda, semblant al nostre Crus-1878, però que té el puig cimat de llir com la Crus-1877, fins i tot amb la M sobre el puig.

La proximitat tipològica entre els dos tipus que hem presentat i el Crus-1877, ja conegut, porta a concloure que no hi poden haver grans distàncies cronològiques entre els tres tipus. Per tant, cal pensar que les dues noves peces poden correspondre igualment a final del segle XV que és on havíem situat el tipus Crus-1877, d'acord amb el paral·lel amb els segells municipals de Montblanc.

POBLET

Reproduïm també a la làmina (núm. 21) el plom de Poblet que vàrem publicar recentment.²¹ Recordarem aquí que es tracta d'un plom de mòdul considerable (26 mm), pes també força més alt del que és habitual en aquest tipus de peces (8,3 g) i que queda molt ben encaixat de cronologia en portar al revers les armes de l'abat Porta (1502-1526). Per tant, és possible que la menció d'Antic Roca del 1564 que inclou el monestir de Poblet entre els llocs emissors de moneda al·ludeixi a peces d'aquest tipus. Malauradament no és possible reconstruir la llegenda de l'anvers, que volta un escut del cenobi i que sembla començar amb +MANDATV...

La peça fou trobada a Vinaixa, una població propera i que va pertànyer a Poblet. És possible que el monestir fes encunyar aquests senyals per a ús de les poblacions del seu domini, però no podem assegurar la funció exacta d'aquesta peça sens poder fer una lectura completa de la llegenda de l'anvers.

SORT

També ha aparegut un altre exemplar de les rares incuses de Sort, que reproduïm a la làmina amb el núm. 22 (sense pes, Ø: 17 mm). La peça, una mica retallada, permet fer la lectura ..DINER...O.. i porta una contramarca diferent de la que veiem a la Crus-2145.1. Probablement en tots dos casos vol representar una S, però si aquesta lletra era clara a l'exemplar conegut, aquí més aviat sembla un 8. Es tracta, doncs, d'un altre encuny.

TALARN

Hem pogut estudiar, també, un altre exemplar del plom de Talarn tipus Crus-2147. El reproduïm a la làmina amb el núm. 23. Les seves dades són pes, 0,9 g, i

21. M. CRUSAFONT, «Les encunyacions monetàries del monestir de Poblet», *Acta Historica et Archeologica Medievalia*, 20-21, vol. I. Homenatge al Dr. Manuel Riu i Riu, p. 211-221.

21

22

X2

23

24

X2

X2

25

26

X2

X2

27

28

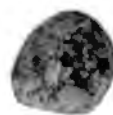
X2

29

30

diàmetre, 13 mm. Aquesta peça amb T-A als costats d'un puig cimat de llir a l'anvers, té els mateixos tipus que la Crus-2147, però els encunys són diferents per a les dues cares. Això vol dir que, malgrat que devien canviar d'encunys a cada nova emissió, segons disposava el document de concessió que obtingueren l'any 1482, una fabricació precisava de més d'un joc d'encunys, tot i que les peces fossin de plom.

TREMP

Dins el grup de peces de Trepmp amb llir al camp dins d'una orla rodona i llegenda TREMP hem pogut estudiar una varietat força diferent de les conegudes fins ara.

Senyal incús de llautó

a/ +:T:R:E:M:P: (lletres gòtiques). Llir dins d'una orla lineal.

Pes: 0,45 g Ø: 18 mm Làmina núm. 24 Inèdit

Si comparem aquesta peça amb les Crus-2208 i 2209 observarem que el llir del camp és molt més petit, mentre que les lletres ocupen la major part de l'espai. Les lletres són gòtiques, inclosa la T i la separació entre les lletres és amb dos punts, mentre que en els altres tipus era amb un punt.

Dins el grup de peces amb flor de llir dins d'un cairó han aparegut nous exemplars del tipus Crus-2211 i això ens permetrà de caracteritzar-lo. Vegem la descripció que podem fer ara d'aquest tipus partint dels tres exemplars que ara coneixem:

Incusa de llautó

a/ +T.-.RE.-.M.-.P

Amb lletres gòtiques (inclosa la T) i als costats d'un cairó que conté una flor de llir. Contramarca d'un llir petit i d'una M (?).

Pes: 0,42 g Ø: 17 mm Crus-2211.

No tornem a il·lustrar aquesta peça, que es pot veure al nostre llibre, però en precisem la descripció. La Crus-2211 està posicionada al revés al nostre llibre, de manera que el triple brot que apareix per dalt no és la punta del llir sinó la base. Aquest llir és completament diferent del de les peces Crus-2210. Als Crus-2210 (i

també als 2208 i 2209) el llir és estret i amb els pètals units, i sorgeixen tots tres de la base. En canvi, en el tipus 2211, la base és ampla i les tres fulles o pètals de dalt pugen separats, produint una flor més oberta i elegant. Presentem ara dos altres exemplars en els quals es veu, a més, que la P final no es troba acantonada d'un punt sinó de grups de tres punts, cosa que també és possible que succeeixi a la Crus-2211. En qualsevol cas, aquests dos nous exemplars només tenen la contramarca de la probable M gòtica, però no tenen pas l'altra contramarca del llir petit. Per la resta, la seva descripció és igual que la Crus-2211 segons la nova versió que ara n'hem donat. Les característiques de les peces són les següents:

Exemplar 1: Pes: 0,56 g Ø: 18 mm Làmina núm. 25 Inèdita

Exemplar 2: Pes: 0,52 g Ø: 18 mm Làmina núm. 26 Inèdita

Tenim ara, doncs, cinc grups bàsics de peces i una certa abundància dels tipus Crus-2208 i 2209, a més de dues contramarques que són el llir petit i la probable M gòtica, la qual cosa indica un bon conjunt d'actuacions monetàries a Tremp. Malauradament, però, seguim orfes de qualsevol mena de documentació sobre aquestes monedes.

VALL D'ÀNEU

Les incuses de la Vall d'Àneu segueixen essent d'una gran raresa, de manera que avui només en coneixem quatre exemplars, tots segons el tipus Crus-2219, ja conegut de Botet. Ara ha aparegut, però, una altra varietat que respon a la següent descripció:

Incusa de llautó

a/ o—DI—NER DANE V Àliga bicèfala amb les ales esteses. L'ala de la dreta talla la llegenda. Dibuix esquemàtic.

Pes: — g Ø: 20 mm Làmina núm. 27 Inèdita

Es tracta d'una peça més gran que les conegudes fins ara i que té la llegenda abreujada, ja que en el tipus conegut fins ara hi diu DINER DE LA VAL DE ANEV. Ara no hi ha el tram DE LA VAL. El dibuix és molt esquemàtic: els caps de les àligues són simples rodones i les ales tenen els traços excessivament lineals i rígids. D'altra banda, la llegenda es reparteix de forma molt irregular: DINE ocupa la meitat dreta, mentre que a la meitat esquerra hi trobem RDANEV molt junt i deixant un ample espai al darrer quart del cercle.

No es pot descartar que sigui un exemplar corresponent a una altra emissió de la Vall d'Àneu, però nosaltres ens inclinem a pensar que es tracta d'una falsificació d'època del tipus fins ara conegut.

VALLS

És segur que Valls va fer moneda local perquè tenim dues fonts documentals coetànies que ens ho acrediten. El problema, fins ara irresolt, ha estat la identificació d'aquestes monedes. Nosaltres varem fer l'atribució de les incertes 519 i 520 de Botet, basant-nos en l'heràldica de Valls i en el segell 723 de Sagarra. Més endavant ja varem haver de descartar la 519, que era en realitat un gitó francès. Varem mantenir amb molts dubtes la 520, que es convertí en la nostra Crus-2221, però ara podem dir que es tracta igualment d'un gitó.

De fet, el més probable és que Valls emetés incuses de llautó, tal com ho feien altres poblacions de la mateixa zona, com ara la Selva del Camp o Reus, com ja ho advertíem al nostre llibre i d'acord també amb la menció de la Selva que identificava els senyals de Valls amb d'altres del rodal, que eren incusos.

Darrerament ha aparegut una incusa de Valls del tipus que F. Ribas i Vallespinosa²² identificava com a pellofa. Vegem-ne la descripció:

Incusa de llautó

a/ (anepigràfica). Escut amb les armes de Valls i Agnus Dei, voltat d'una orla lobulada irregular. Contramarca del que sembla una C gòtica o bé una U o V gòtica (al·ludint a Valls?)

Pes: 0,39 g Ø: 16 mm Làmina núm. 28 Inèdita

La peça s'assembla molt a la nostra Crus-2222 que F. Ribas publicava en dibuix com a pellofa i que nosaltres varem poder donar en fotografia, partint d'un guix del Museu Episcopal de Vic. Segons Ribas, la seva peça duia un monograma de Maria, mentre que a la peça de Vic més aviat s'hi veien una V i una A superposades com volent al·ludir a Valls. Cap d'aquestes dues portava contramarca. La peça que presentem és, doncs, diferent, per la presència de la contramarca i perquè no porta cap monograma, ni de Maria ni de Valls.

El fet que la peça porti un Agnus Dei, al·ludint al patró de la parròquia de Valls que és sant Joan Baptista i que F. Ribas, que era sacerdot, la considerés una pellofa ens decidí a acceptar aquesta classificació. Val a dir, però, que no sabem si Ri-

22. E. RIBAS, «L'escut de Valls», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 388, 1927, p. 353.

bas sabia amb seguretat que aquests llautons eren pellofes o bé si s'ho va imaginar per la seva factura, pel fet d'haver-los trobat a l'església o per la presència de l'Agnus Dei. Cal convenir que cap dels tres arguments són, de per si, definitius. En temps d'aquest autor es tendia a considerar que totes les incuses de llautó eren pellofes i que només els senyals d'aram eren monedes locals municipals. Ara sabem que no és pas així. D'altra banda, ja hem vist en altres casos, com els de Graus o Prats de Rei, que la presència d'aquestes peces a l'església no és un argument suficient, perquè sovint hi anaven a raure igualment peces locals. Pel que fa a l'al·lusió al patró podem recordar el cas de Perpinyà, on el mateix sant Joan Baptista presideix igualment moltes monedes clarament municipals. L'existència d'aquestes peces i la manca de monedes locals de Valls fa pensar, cada vegada amb més base, que potser no cal cercar més i que cal considerar-les monedes municipals. Amb tot, seria bo disposar de bases documentals per poder cimentar aquest canvi d'òptica. La contramarca de la peça que presentem no és impossible per a una pellofa, però és també més adient per a una moneda local.

VILABELLA DE GAIÀ (?)

Entre les incertes del nostre llibre hi ha un plom que ja duia una marca i que va ésser contramarcad dues vegades amb un punxó allargassat amb les lletres VLGAI amb la V i la L nexades. Es tracta del Crus-2325. Per la procedència i per la possibilitat de lectura que ens donen les lletres varem proposar d'atribuir-la a Vilabella de Gaià. Ara tenim la fotografia de dos nous exemplars que contenen només una de les contramarkes. Es tracta dels següents exemplars:

Exemplar 1: Pes: 5,8 g	Ø: 15 mm	Làmina núm. 29	Inèdita
Exemplar 2: Pes: 2,6 g	Ø: 13 mm	Làmina núm. 30	Inèdita

Tots els ploms que porten aquesta contramarca són força gruixuts. El punxó té forma de cartel·la.

INCERTES

De la setantena llarga d'incertes que varem incloure en el nostre llibre de la moneda local, més d'una dotzena han anat trobant després el seu encaix i atribució. La nòmina d'incertes ha minvat per aquesta banda, però d'altra banda també en van sorgint de noves. Ja en varem publicar sis a l'*Acta*, núm. 27, i ara en publicarem vuit més.

Parlarem, en primer lloc, d'una curiosa incusa que reproduïx exactament la

nostra incerta Crus-2323, però amb l'afegit d'una llegenda marginal. Vegeu-ne la descripció:

Incusa de llautó

a/ +S:IOHA . . . ALDO Escut amb una barra amb roses als espais.

Pes: 0,45 g (incompleta) Ø: 17 mm Làmina núm. 31 Inèdita

L'escut d'armes del mig és, doncs, exactament igual que el de la nostra Crus-2323, però ara no hi ha ornaments a dalt i als costats i s'hi ha afegit la llegenda que hem descrit.

La lectura de la part existent no és fàcil perquè les lletres són força estrafetes i pel doblec que tenia la peça a la part de dalt. La transcripció que donem és bastant segura, a excepció de la L, que també podria ésser una R o, més improbablement, una N. En el fragment que manca de la peça sembla que hi cabrien tres lletres. Si el nom Joan es completa amb una N en la forma IOHAN, resten dos espais per al principi del cognom, però si es completa a IOHANES, el cognom seria ja complet en la forma ALDÓ, ARDÓ o ANDÓ. També hi podria haver un cert espai entre els dos noms i serien possibles lectures com IOHAN CARDÓ o PARDO. Si admetem que hi càpiguen més lletres hi ha les possibilitats per als cognoms ARARDÓ, GERARDÓ o BERARDÓ, totes, com veiem, amb la hipòtesi d'una R. Per a una L hi cabria potser ROSALDÓ, cosa que ens donaria raó de les roses com a emblema parlant.

Es tracta, en tot cas, d'una peça emesa en virtut d'una concessió a un particular per a la qual no tenim constància documental. La recerca esdevé més difícil en no tenir segur el cognom. Hem rastrejat les heràldiques per a les hipòtesis proposades i tampoc hem arribat a cap resultat positiu. La zona de troballes d'aquestes peces sembla que es troba entre Balaguer i Castelló de Farfanya. Per poder avançar en la identificació pensem que caldrà obtenir un exemplar sencer o que ens permeti completar, almenys, el cognom de l'emissor d'aquest tipus. Donem, de tota manera, la informació de què disposem per si algú en treu l'entrellat.

Comentarem, a continuació, dues incuses amb figures d'animals:

1. Bou o ruc mirant a l'esquerra amb un dibuix incògnit a sobre. Rodona.

Pes: 0,43 g Ø: 16 mm Làmina núm. 32 Inèdita

2. Cabra mirant a l'esquerra i dibuix oval a sobre. Punts. Quadrada.

Pes: 0,48 g Mides: 15 Ø15 mm Làmina núm. 33 Inèdita

En bona lògica zoològica el primer animal hauria de semblar més aviat una cabra, però si analitzem l'iconografia medieval, especialment la dels segells, hau-

X2

31

X2

32

33

X2

X2

34

35

X2

X2

36

37

X2

38

rem de convenir que s'assembla més a un bou, encara que no es pot descartar un ruc. Si es un bou, l'element incògnit que apareix per dalt potser és un jou que l'aparella amb un altre bou en paral·lel i, per tant, no representat. Si és un ruc, l'element en qüestió no es pot identificar. Xavier Jorba ens suggereix Castelldans, abans dit Castelldàsens. Té l'inconvenient, però, que al seu segell hi ha un castell i no pas un ruc.²³

El segon animal més aviat hauria de decantar-nos per identificar-lo com un cérvol, però el dibuix que hi ha a la peça s'apropa molt al d'algunes cabres que trobem als escuts heràldics dels Cabrera, amb el cap tombat a fi de poder representar bé les dues banyes, que solen ésser corbades cap endins. De tota manera, en la peculiar manera de dibuixar els animals en aquestes representacions, les cabres i els cérvols es distingeixen bàsicament perquè les cabres tenen les banyes llises i els cérvols amb ramificacions. En aquest cas semblen llises.

La primera peça fou trobada prop de Casp. Ignorem la procedència exacta de la segona. Només sabem que procedeix de la zona de Lleida. En aquest sentit, la segona peça podria al·ludir als Cabrera, que tingueren el vescomtat d'Àger i durant un temps el comtat d'Urgell, però això no ens diu gran cosa sobre el possible taller emissor. Ens manquen, doncs, dades per a una atribució.

Han aparegut també dues incuses quadrades amb altres tipus de representacions:

1. Balances (?) que pengen d'un suport. Entre els plats, la lletra h (?).

Pes: 0,4 g Mides: 14 × 14 mm Làmina núm. 34 Inèdita

2. Peça rectangular que penja d'una anella, entre punts. Ondats a sota.

Pes: 0,45 g Mides: 15 × 15 mm Làmina núm. 35 Inèdita

La primera té força parentiu amb la incerta que vàrem publicar a l'*Acta*, núm. 27, núm. 39, pàg. 99, però aquella tenia una bordura lineal i entre els plats de la balança hi havia una espècie de llaç. No podem aventurar cap hipòtesi d'atribució per a certes peces. Ambdues foren trobades prop de Lleida. Com veiem, es va augmentant la nòmina d'incuses quadrades i totes afloren a Lleida o al seu entorn proper.

Una altra incerta va ésser trobada a prop de Serós. Malauradament en encunyar-la fou batuda dues vegades en posicions properes, de manera que la llegenda, que sembla ésser bastant llarga, quedà marcada en dues posicions, la qual cosa en fa impossible la lectura. La descrivim:

23. CEFERÍ ROCAFORT, *La Província de Lleida* dins la *Geografia General de Catalunya* dirigida per Carreras Candí, p. 326.

a/ (llegenda indesxifrable en lletra gòtica). Arbre (?).

Pes: 0,5 g Ø: 16 mm Làmina núm. 36 Inèdita

Aparentment sembla que hi hagi un arbust amb dues branques, però pensem que això pot ésser efecte del repicat que ens duplica l'estampa d'un arbre allargassat. La peça és de bona factura i les lletres sembla que serien de molt bon llegir si no fos pel repicat.

Un petit coure d'origen incert té la següent descripció:

a/ (anepigràfic). Àliga bicèfala amb les ales obertes i barrada al pit.

r/ (llis).

Pes: 0,85 g Ø: 13 mm Làmina núm. 37 Inèdita

Es tracta d'un petit senyal batut en aram d'un cert gruix. L'estampa de l'àliga barrada correspon als comtes de Pallars. Ens plantejem, doncs, la possibilitat que la peça fos un senyal local de Sort, capital del Pallars Sobirà, on ja ens consten altres emissions.

Coneixem, finalment, una espècie de senyal d'aram de tipologia ben especial. El descrivim:

a/ (anepigràfic). Armes catalanes en escut apuntat. Cercle de punts.

r/ (anepigràfic). Creu equilaternal trifoliada als extrems. Cercle lineal.

Pes: 2,1 g Ø: 24 mm Làmina núm. 38 Inèdit

El revers d'aquesta peça recorda algunes monedes sardes d'aram de l'època dels Àustria, mentre que l'anvers ens fa pensar en els escuts catalans de les peces sardes medievals. Cal tenir present, però, que sembla que la creu del revers forma part d'una primera emissió i que l'escut hi fou aplicat a l'altra cara com una contramarca rodona. Ens preguntem, doncs, si no serà una peça sarda dels Àustria contramarcada al revers amb escut català com a forma d'autenticació.

Com veiem, el tema de la moneda local, que ja va fer un espectacular salt endavant amb el nostre llibre, no para de créixer. És cert que, entre les peces que presentem, se n'hi pot haver esmunyit alguna de falsa, alguna pellofa o algun plom d'ús privat o fins i tot no monetari, però pensem que l'única manera d'anar avançant és anar publicant tot el que va apareixent. Poc a poc, les dades de procedència, la documentació i l'estudi aniran donant a cada peça el seu encaix.

NOVES APORTACIONS

Pocs dies abans que s'iniciés el procés d'impressió de l'*Acta* ens han arribat noves informacions sobre peces locals. Ja no som a temps de refer el text i reordenar les là-

mines, però pensem que val més donar-les a conèixer ara, en una addenda de l'addenda, que anar multiplicant innecessàriament les addicions. L'inconvenient serà que haurem de trencar l'ordenació alfabètica que havíem mantingut i tornar a començar.

AGRAMUNT

L'aparició d'un senyal de plom amb el mateix dibuix i, molt probablement, el mateix encuny que la prova que varem publicar a l'*Acta*, núm. 27 (núm. 2) resol la disjuntiva que havíem deixat plantejada en descriure aquella peça. Dèiem que semblava una prova, no sabíem si d'un encuny per a batre incuses de llautó o bé de senyals de plom, i que només l'aparició de noves peces ens podria donar una resposta segura. Ara ha aparegut la peça següent:

Senyal de plom

a/ (anepigràfic). Puig cimat de llir entre dues mates espinoses, tot dins d'una orla de punts.

r/ llis.

Pes: 1,45 g Ø: 13 mm Làmina núm. 39 Inèdit

Ja varem advertir de dues dificultats: l'atribució a Agramunt i el caràcter monetari de la peça, si finalment resultava ésser de plom. Avui podem afegir, en favor de l'atribució, que aquest plom fou trobat a Agramunt mateix. Pel que fa al caràcter monetari, es pot recordar el seu parentiu estil·lístic amb el senyal de l'*Acta*, núm. 24, núm. 1, i la seva factura, que sembla més propera als senyals. Amb tot, cal dir que no hi ha pas total seguretat en aquesta qüestió.

El mateix problema ens presenta la peça següent:

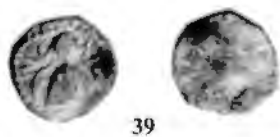
Senyal de plom

a/ GRA—MVNT Repartit a sobre i a sota d'una línia horitzontal. Les lletres V i N nexades, i la T sembla gòtica.

r/ Creu pometejada amb ornaments als espais i dins d'orla lobulada, tot plegat dins d'una altra orla de punts. Factura tosca.

Pes: 2,05 g Ø: 14 mm Làmina núm. 40 Inèdit

Ja fa uns anys que el nostre amic Joan Montañès ens va fer conèixer un altre exemplar d'aquesta mateixa peça, però en aquell no s'hi veia bé el revers i per

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

això no ens havíem decidit a publicar-lo. És evident que en aquest cas no hi ha pas dubte: la peça és d'Agramunt, ja que ho diu amb gairebé totes les lletres. La qüestió és: es tracta d'una moneda local o bé d'un plom o gitó? No tenim arguments de pes per decidir-nos. A nostre parer, el dibuix descurat del revers i la factura de la peça ens inclinen a pensar que es tracta d'un gitó.

I per acabar avui amb la inesgotable sèrie agramuntina, ens plau presentar una peça veritablement singular. Es tracta d'una espècie de clau de cabota molt gran, d'aram, i que porta gravat un dibuix idèntic que el revers del conegut senyal agramuntí Crus-1009. Vegeu la làmina, núm. 41. La peça porta, doncs, una creu equilateral d'extrems eixamplats i als espais hi alternen anells i grups de tres punts, tot plegat voltat d'una triple orla: lineal, de punts i lineal a l'exterior. A la banda de darrera no està gravat sinó que té un pern, de manera que té la forma d'un clau o d'un ornament com els que s'empraven a les armadures, tant dels cavallers com dels mateixos cavalls. Aquests ornaments solen portar signes heràldics, de manera que es pot suposar que eren uns dels distintius emprats per a cada host. Que s'empressin també signes manllevats de les monedes comtals, per exemple, podria tenir un sentit paral·lel. Resulta més estrany, però, tractant-se d'una moneda local. Es tracta d'un ornament d'un soldat costejat pel municipi?

MONTBLANC

Ha aparegut una nova incusa d'aquesta població, de dibuix molt més simple que les fins ara conegudes:

Incusa de llautó

a/ (anepigràfica). Puig cimat de llir, de cos triangulat. Orla lineal.
Pes: 0,38 g Ø: 16 mm Làmina núm. 42 Inèdita

Tot i que la peça és en estat precari, sembla clar que hi manca un dels elements tradicionals de les peces de Montblanc, els pals catalans que hom solia disposar sota el puig heràldic de la població. De tota manera, hi ha un altre antecedent. Ens referim al senyal de plom que vàrem descriure a l'*Acta*, núm. 27, núm. 24, que porta l'explícita llegenda MONT. Pel que fa a l'atribució, podem afegir que a més de la similitud de l'element heràldic amb els altres senyals, cal tenir present que la peça ha estat trobada a Montblanc mateix. Pel que fa a l'encaix cronològic, es fa difícil de fer per la pobresa d'elements que ens dona la peça. Si fem comparació amb els segells, observarem que el puig de forma triangulada només apareix en un segell de la Cort de la Vegueria emprat el 1500, núm. 721 de Ferran de Sagarra.

Hauria d'ésser anterior, doncs, que els que porten la llegenda MONTISALBI (Crus-1878) amb tipologia idèntica que el segell Sagarra-1310, amb cronologia inicial 1569, i posterior al tipus Crus-1877, més apropat al segell Sagarra-1308, amb cronologia inicial 1320. Ocuparia, per tant, una cronologia intermèdia com la núm. 23 de l'*Acta*, núm. 27, per bé que la que presentem ara seria anterior, atesa la semblança entre la 23 (*Acta*, núm. 27) i la Crus-1878. Ambdues podrien ésser, doncs, dels inicis del segle XVI, però posant en primer lloc la que presentem avui.

PONTS

A la làmina i amb el núm. 43 hi podem veure un altre exemplar de la incusa de Ponts que vàrem descriure a l'*Acta*, núm. 27, amb el núm. 26. L'actual exemplar és força malmès (pesa 0,23 g però és incomplet) però té l'avantatge de confirmar-nos que la lectura és PONS i que la llegenda és tota ella situada sobre el pont de carenat recte. Això és el que consideràvem més probable, però ara en tenim la certitud.

SEU D'URGELL

Tot i que no tenim cap novetat important, reproduïm dos nous exemplars dels tipus Crus-2120 i Crus-2121 per la seva millor conservació. Vegeu la làmina, nús. 44 i 45. Els nous exemplars ens permeten precisar que ambdues llegendes comencen amb una mitra, cosa que no dèiem al nostre llibre sobre la moneda local. La del tipus Crus-2121 pesa 0,60 g.

SOLSONA

Ha aparegut una peça que podria ésser de Solsona. La descrivim:

Incusa de llautó

a/ Traces de llegenda, amb les lletres EL gòtiques bastant clares. Al centre sembla que hi ha un sol. Orla lineal.

Pes: 0,62 g Ø: 18 mm Làmina núm. 46 Inèdita

La peça, molt malmesa, només ens aporta dues mitges informacions. D'una

banda, un possible sol i, de l'altra, el tram ..EL... que hom podria certament completar a COELSONA. Caldrà que aparegui una altra peça per poder fer l'atribució amb seguretat.

TÀRREGA

Han anat apareixent altres exemplars i varietats dels llautons incusos que vàrem atribuir a Tàrrega a l'*Acta*, núm. 24. Són els següents:

1. Amb bordura rodona d'escac. Pes: 0,70 g Ø: 17 mm Làmina núm. 47
2. Amb bordura rodona d'escac. Pes: 0,34 g Ø: 16 mm Làmina núm. 48
3. Amb bordura quadrada. Pes: 0,39 g. Mides: 13 × 13 mm. Làmina núm. 49
4. Amb tanca lineal quadrada. Pes: 0,38 g Mides: 14 × 13 mm. Làmina núm. 50

La primera sembla del mateix encuny que l'*Acta*, núm. 24, núm. 29. La segona és del mateix tipus, però de diferent encuny. La tercera s'assembla, però és de diferent encuny, amb l'*Acta*, núm. 24, núm. 30. La quarta, sens escac al voltant, s'assembla, sense ésser del mateix encuny, amb l'*Acta*, núm. 27, núm. 32.

El fet que les quatre peces hagin aparegut a Agramunt i el seu entorn immediat, més aviat reforça l'atribució a la propera Tàrrega, però tampoc no permet descartar alguna altra atribució dins el comtat d'Urgell.

VILAMUR

A l'*Acta*, núm. 27 (p. 107) proposàrem d'atribuir a Vilamur els llautons incusos fins llavors atribuïts a Mur. Ja vàrem assenyalar que l'heràldica de les dues poblacions era pràcticament idèntica i que a favor de Vilamur hi tenim ara dues mencions documentals. Les incuses de Vilamur segueixen essent molt escasses i és per això que ens ha semblat avinent de donar-ne a conèixer dos nous exemplars. Totes dues responen al tipus Crus-1881, però tenen alguna particularitat interessant.

1. Incusa. Pes: 0,56 g Ø: 15 mm Làmina núm. 51
2. Incusa. Pes: 0,55 g Ø: 14 mm Làmina núm. 52

La primera és ben igual que la Crus-1881, però es troba en molt bona conservació i això permet apreciar bé que en la representació del mur o murallada s'hi

han dibuixat els quadrats de les pedres escairades. Aquest detall no és visible a la segona, en pitjor conservació, però en canvi sembla que té una contramarca, potser en forma de fletxa, a la part de baix. No es pot, però, descartar que sigui un simple impacte d'un cop. Si fos una contramarca podria significar un element d'autenticació. Ambdues peces varen ésser trobades prop d'Agramunt.

INCERTES

Ja fa temps que han anat apareixent algunes incuses semblants a la que descriuim:

Incusa de llautó

a/ Marca feta amb un punxó quadrangular que forma una creu cantonada de quatre punts. Sembla que s'hi ha aplicat tres vegades, una de molt ben marcada i les altres, més fluixes. Un forat al centre.

Pes: — g Ø: 24 mm Làmina núm. 53 Inèdita

Els altres exemplars que hem vist tenen, generalment, una sola marca.

Trobada també a Agramunt; no hem trobat, de moment, cap argument per poder plantejar alguna hipòtesi d'atribució.